

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ УЯВЛЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Тетяна Матусевич
Київ

В статті проаналізовані погляди філософів різних епох щодо можливості розвитку інтелектуальних здібностей жінок і жіночої освіти. Розглядаються етапи включення жіночого суб'єкта до освітнього простору.

Ключові слова: ґендер, освітній простір, жіноча освіта.

Протягом всіх етапів розвитку людства ґендерна нерівність являє собою надскладну соціальну проблему. Філософи всіх часів намагалися осягнути сам феномен поділу людей за статями, специфіку реалізації, характер взаємовідносин між ними. Починаючи з античності, протягом більшої частини історії людства, жінки не мали рівного з чоловіками доступу до освітнього простору, що негативно впливало як на реалізацію жіночої суб'єктивності, так і на суспільний поступ в цілому.

Інтелектуальна історія мізоґинії (в термінології С. Жеребкіна) бере свій початок в філософії Давньої Греції [4]. Репрезентуючи не тільки різні політичні системи, а й багато в чому протилежні принципи виховання і навчання, серед полісів Еллади найбільш вирізнялися республіканські Афіни і авторитарна Спарта. Підготувати сильного, безжалісного, витривалого, цілеспрямованого воїна, – гідного члена воєнної спільноти, – ось головна мета *спартанського* виховання. Як зазначав Аристотель в своїй праці «Політика» в Спарті «майже все виховання і маса законів розраховані на війну» [1, 592]. Виховання дівчат в Спарті мало в чому відрізнялося від чоловічого. Воно було спрямоване на підготовку здорових і невибагливих жінок, які здатні на повноцінне репродуктивне відтворення. *Афінська* ж система виховання переслідувала інші цілі, – формування гармонійної людини, – морально чистої, багатой духовно та фізично досконалої. На думку Лукіана, «Більш за все ми прагнемо, щоб громадяни були прекрасні душею і сильні тілом, бо саме такі люди добре живуть разом в мирний час і під час війни рятують державу...» [5, 13]. До семи років діти обох статей в Афінах виховувалися вдома. Потім хлопчики вступали до школи, а дівчата проводили весь час у жіночій половині будинку – гінекеї. Тут вони отримували елементарні навички читання, вчилися писати, грати на музичних інструментах, займалися рукоділлям. Після шлюбу вони просто переходили з однієї гінекеї в іншу. Хлопчики ж тим часом здобували всебічний інтелектуальний і фізичний розвиток, навчаючись спочатку (з 7 до 14 років) в школах ґраматистів і кіфаристів, згодом, в 14-16 років в школі-палестрі (школі боротьби), а потім юнаки 17-18 років з родин заможних аристократів навчалися в ґімнасіях (ґімназіях), де вивчали філософію, політику, літературу – готувалися до участі в керуванні державою [6].

Найвидатніші філософи античного світу були також і виразниками педагогічних ідей і настанов того часу, висловлювали думки стосовно жіночої і чоловічої сутності, їх ролей у суспільстві, необхідності і можливостей навчання і виховання.

Представники афінської філософської школи: Сократ, Платон, Аристотель (5-4 ст. до н. е.) сформулювали фундаментальні засади патріархальної філософської традиції. У їх філософії розум, який асоціюється з чоловічою сутністю, виступає як найвища досконалість не тільки в структурі людської суб'єктивності, але і Всесвіту в цілому. І навпаки, неоформлене тіло, яке асоціюється з жіночою сутністю, являє собою полюс абсолютної недоскональності, хаосу, небуття. Тому фундаментальним принципом філософського знання виступає у філософії афінської школи принцип підлеглості тілесного/жіночого розумному/чоловічому, метою якого виступає формування настанов суб'єкту на досягнення максимального раціонального контролю над чуттєвістю [4].

Одним з найбільш яскравих патріархальних філософів античності є *Платон* (427-347 р. до н. е.). Він стверджує, що саме суспільство встановлює правила поведінки як для жінок так і для чоловіків, причому останні виконують головну роль в давньогрецькому суспільстві [3]. В діалозі «Пир», в притчі про двох Еротів, – «небесного» і «пошлого», – Платон кваліфікує «вищий» тип чуттєвості як «духовний» або «небесний» чоловічий ерос, сферою реалізації якого є філософія. Якщо ж чуттєвість не підпорядкована розуму і в ній домінують випадкові еґоїстичні потяги, то вона являє собою низький рід чуттєвості

– «пошлий» жіночий ерос, сферою прояву якого є повсякденна реальність і побут [7, 106-107]. Однак Платон один з не багатьох філософів античності говорить про те, що відмінності не завжди залежать лише від статі, незалежно від неї люди можуть відрізнятись за своєю природою, а для реалізації особистості в суспільстві потрібна лише відповідна освіта. Не дивлячись на те, що Платон є яскравим представником патріархального світогляду, він один з перших піднімає питання жіночої освіти [3]. Платон вважав, що виховання жінок має бути таке ж як і в Спарті [6].

Філософія іншого видатного представника афінської філософської школи *Аристотеля* (384-32 р. до н. е.) представляє нову мізогіністичну модель філософії, в якій залежність жіночої сутності від чоловічої ще більше зростає. На думку Аристотеля, основне призначення жінок полягає в тому, щоб служити чоловікові, приносячи різноманітну користь в сім'ї і в державі. У цій якості жінки є важливою умовою правильної організації громадського життя і їх функції мають бути чітко проконтрольовані. Аристотель порівнює відношення чоловічого і жіночого з відношенням раба і пана, в яких суть раба повністю вичерпується його обов'язком служити своєму панові. Драматизм положення раба проявляється не лише в тому, що він залежний від пана, але передусім в тому, що він взагалі не існує як індивід поза своїм відношенням до пана і тому усі характеристики його суб'єктивності (його думки, почуття, бажання) носять рабський, нелюдський характер. Проте парадоксальним чином положення жінок у Аристотеля є ще залежнішим, ніж становище раба, оскільки ґрунтується не на соціальній, а на природній нерівності і тому в принципі не може бути зміненим на користь жінок, на відміну від положення раба, який потенційно може отримати свободу. Згідно філософії Аристотеля, у жінок немає і не може бути ніяких самостійних цілей і характеристик, які б не були пов'язані із служінням чоловікові. Слугам не потрібна освіта, тому питання освіти жінок він не розглядає. Та форма громадської участі жінок, яку пропонує Аристотель, визначає їх виключно в термінах домашнього господарства. Справне здійснення жінками своїх функцій забезпечується у Аристотеля постійним регламентуючим контролем, якому жінки піддаються в сім'ї і державі. Зокрема, ми знаходимо безліч детальних приписів відносно того, що повинні і що не повинні робити жінки [1]. Аристотель наголошує на відведеній в суспільстві ґендерній ролі для жінки – «не діяння» в громадському просторі. Він підкреслює і значення освіти для розвитку держави, але в ідеальній державі Аристотеля освіта необхідна тільки для чоловічої частини населення, причому вищого стану. Отже, і Аристотель і Платон порушують тему освіти, як невід'ємну частину розвитку суспільства. Як зазначає Ю. Дорфей, якщо Платон, як виняток, вказує на можливість освіти згідно із здібностями, природою, а не за статевою приналежністю, то Аристотель категоричний у своїх визначеннях, і саме природою пояснює здатність до освіти чоловіків з метою надалі займатися розвитком і управлінням держави [3].

У епоху *середньовіччя* патріархальна філософська традиція посилюється, оскільки в структурі опозиції розум/тіло домінуюче положення розуму ще більше зміцнюється – завдяки суворим нормам і обмеженням по відношенню до тіла і чуттєвості в християнстві. У середньовічній філософії в порівнянні з античністю, з одного боку, проявляється більша увага до індивідуального психологічного досвіду суб'єкта, з іншого боку, чуттєвість визнається позитивною тільки у формі релігійного почуття, яке повністю очищене від буденних потягів і підпорядковане інтересам вищого, божественного розуму. Нерелігійна чуттєвість засуджується в християнській філософії як гріхозна. Основним критерієм, за яким засуджується чуттєвість, є її зв'язок із задоволенням, яке в християнській культурі асоціюється з жіночим і є символом первородного гріха. Наприклад, у філософії *Фоми Аквінського* акцентується роль жінки як помічниці чоловіка, яку вона зобов'язана виконувати в силу свого природного призначення. Проте, з точки зору *Аквінати*, жінка є помічницею чоловіка не в праці, де ефективнішим помічником чоловіка виступає інший чоловік, а виключно у справі продовження роду. Мета існування жінки полягає виключно в тому, щоб «допомогти чоловікові продовжити рід». Тобто власне людиною є чоловік, а жінка – лише засіб для реалізації принципу людського роду і, тому, не має ніякого самостійного значення безвідносно до цього принципу. Отже, філософія схоластики фактично надає жінці статус речі, яка для чоловіка принципово не відрізняється від інших речей і знарядь праці і якою чоловік може розпоряджатися на власний розсуд [4].

Позиція філософів-схоластів була репрезентативна для своєї епохи. В середньовіччі

педагогічна думка, як і практика виховання і навчання в цілому, була наскрізно пронизана духом і буквою релігійного світогляду.

У 6-7 ст. почали з'являтися школи, створювані церквою. Церква ж визначала програми навчання і виховання, обирала склад учнів. Школи були трьох типів: монастирські (внутрішні) – для хлопчиків, що готувалися до релігійної діяльності, та «зовнішні» – для синів світських феодалів; єпископські чи кафедральні, що відкривалися при єпископських резиденціях і також поділялися на дві категорії; церковно-приходські, які утримував повітовий священик. В школах навчалися тільки хлопчики і юнаки [6]. В період швидкого розвитку середньовічних міст (11-12 ст.) церковні школи перестали задовольняти потреби суспільства в освічених людях. Це призвело до створення шкіл приватними особами, монополія церкви на освіту була втрачена. Так в 13-15 ст. були створені гільдійські (для дітей купців) і цехові (для дітей ремісників) школи, які згодом були перетворені на міські початкові. З'явилися подібні навчальні заклади і для дівчат. Своєрідний характер мало *лицарське виховання* дітей світських феодалів. Його змістом були «сім лицарських добродітностей»: верхова їзда, плавання, володіння луком і списом, фехтування, полювання, гра в шахи, вміння складати вірші і співати на честь дами серця. Елементарна грамотність не вважалася для лицарів обов'язковою [5]. Виховання та освіта жінок в середньовіччі мали жорсткий становий характер. Дівчата зі знатних сімей виховувалися вдома, подекуди їх навчали грамоті ченці з найближчого монастиря. Практикувалося також віддавати дівчаток на виховання до жіночих монастирів. Багато з юних вихованок залишали монастир вже для того, щоб за волею батьків вийти заміж. Тому все навчання було спрямоване на формування з дівчини майбутньої гідної дружини, матері, господині. Тут вихованок навчали латинській мові, знайомили з Біблією, привчали до шляхетного поведіння. Можна навіть сказати, що в середньовічну епоху освіченість і грамотність серед жінок-дворянок була розповсюджена ширше ніж серед чоловіків-лицарів. Так католицька церква намагалася вплинути на світських феодалів за допомогою їх дружин, які виховувалися при монастирях в релігійному дусі [6].

Однією з найяскравіших сторінок історії розвитку педагогічної і філософської думки стала епоха *Відродження*. Визнавши людину найвищою цінністю в світі, найпрогресивніші мислителі того часу сформулювали ідеї гуманізму: право на вільний розвиток і реалізацію всіх здібностей особистості, взаємозв'язок цілеспрямованого виховання і навчання людини з моральним і соціальним розвитком суспільства. Прогресивними були і погляди філософів-гуманістів на гендерну проблематику в сфері освіти.

Так у трактаті «Місто сонця» італійського гуманіста Відродження *Томазо Кампанелли* (1568-1639) знаходимо ідеї рівноправного навчання хлопчиків і дівчат. Їм викладають читання, граматику, математику, історію, географію і природознавство, навчають ремеслам, діти займаються гімнастикою, бігом, метанням диска, іграми. Юні солярії вільні від таких вад, як лінь, хвастощі, хитрість, шахрайство. У місті сонця піклуються про поліпшення «породи людей», оскільки переконані, що це основа громадського блага. Тут заохочують зайняття наукою, вивчення історії, традицій і звичаїв. Соляріям прищеплюють любов до мистецтва, до усього прекрасного, природній красі людини. Завдяки правильному вихованню жителі відрізняються відмінним здоров'ям і зовнішньою привабливістю. Інший великий філософ Відродження – *Еразм Роттердамський* (1467-1536) теж рекомендував однакову програму жіночої і чоловічої освіти, зазначивши, проте, що жінкам доцільно надавати перевагу класичній мовній освіті і в дуже малому обсязі – природничонауковим знанням. Іспанський філософ-гуманіст *Луї Вівес* (1492-1540) присвятив ряд трактатів захисту жіночої освіти. В його праці «Порадник для християнки» стверджувалося, що головне призначення жінки бути хорошою дружиною і матір'ю і до цього її необхідно готувати завчасно. Дівчат треба вчити читанню книг, що містили «добродітні настанови» творів Платона, Цицерона, Сенеки. Говорив Л. Вівес і про моральне виховання дівчат. У праці «План навчання дівчат» представлені конкретні рекомендації відносно того, чому і як навчати аристократок [2].

Серед тих, хто заслужив пам'ять вдячного людства, слід назвати і англійського мислителя *Томаса Мора* (1478-1533). Т. Мор бачив в загальній освіті стабільність суспільства. В його головній праці «Утопія» така освіта здійснюється в державних школах. Супротивник схоластичної системи навчання, Т. Мор підкреслював, що шкільна

освіта повинна спиратися на практичний досвід. Чоловіки і жінки здобувають рівну освіту, бо «природа однаково благоволить до усіх». Особливу увагу Т. Мор приділив проблемі жіночої освіти. Він цінував в жінці ученість у поєднанні з властивими їй добродіями. «Коли істота жіночої статі поєднує хоч би невеликі знання з багатьма похвальними добродіями, тоді я ставлю її вище за скарби Креза і краси Олени... Різниця статі в сенсі ученості значення не має, оскільки при настанні жнив абсолютно байдуже, посіяні зерна рукою чоловіка або жінки. І чоловіки, і жінки однаково здатні до того зайняття, яке удосконалює і запліднює розум, подібно до ґрунту, на якому посіяне насіння мудрості» [2, 119].

Педагогічні теорії *Нового часу* були засновані на кращих традиціях гуманізму і уособили в собі прогресивні ідеї сучасності. У 17-18 ст. створюються перші наукові педагогічні теорії.

Визначною фігурою того часу став «батько сучасної педагогіки» чеський педагог і філософ *Ян Амос Коменський* (1592-1670), який створив першу в історії педагогіки наукову теорію – дидактику, яка передбачала всебічний розвиток особистості. Вважаючи, що всі діти здатні сприймати знання, він пропонував вчити «всіх всьому». Він наполягав на всезагальній освіті як для бідних, так і для багатих, для хлопчиків і дівчат. Ідея рівноправної освіти була, без сумніву, прогресивною, демократичною вимогою того часу. Ось як висловлювався Я. Коменський стосовно освіти жінок: «Не можна уявити ніякого достатнього підґрунтя, чому б і слабку стать потрібно було б зовсім відсторонити від наукових занять. Жінки також образ божий ...Однаково вони наділені (часто більше нашої статі) швидким і сприймаючим мудрість розумом. Однаково їм відкритий доступ до найвищих позицій, так як часто самим богом вони призивалися до управління народами, до того, щоб давати рятуючі поради царям і князям, до вивчення медицини, до інших справ, корисних для роду людського, навіть до пророцької діяльності і до того, щоб викривати священників і єпископів. Так чому ж допускати їх до вивчення абетки і відсторонювати їх потім від читання книг? Чи ми боїмося легковажності? Але чим більше ми будемо займати їх розум, тим менше знайде собі місце у них легковажність, яка звичайно народжується від порожнечі розуму» [8, 95].

В епоху *Просвітництва* змінюються акценти в головній бінарній опозиції метафізики розум/тіло – вперше в історії відбувається «легалізація» чуттєвості. «Розум, – писав Ж. Руссо, – багатьом зобов'язаний пристрастям, а пристрасті – розуму» [9, 98]. Чуттєвість не розглядається більше як перепона на шляху розуму, особистості потрібно скоріше не подавляти почуття, а управляти ними за допомогою розуму. Відбувається і переоцінка гендерної проблематики: визначається значущість і позитивний внесок жіночого в формуванні чоловічої суб'єктивності, жіноча чуттєвість більше не вважається підставою для відмови в здібностях розуму. У філософії *Просвітництва* широко розглядається можливість розвитку жіночих інтелектуальних здібностей і жіночої освіти [4].

Так французький філософ-просвітитель *Клод Гельвецій* (1715-1771), критикуючи феодальне суспільство, висловлював прогресивні думки щодо виховання жінок. Він вважав, що жінки і чоловіки відрізняються один від одного своєю організацією, але ця відмінність не є причиною більш низького розумового рівня жінок. К. Гельвецій бачив причину відсталості жінок у тому суспільному становищі, яке вони займають. Змінити становище жінки може правильне і добре організоване виховання [6].

В теорії гендерно орієнтованого виховання *Жана Жака Руссо* (1712-1778), яку він представив в романах «Еміль або про виховання» і «Юлія або нова Елоїза», яскраво висловлена ідея про те, що жіночність має низку позитивних якостей, які відсутні у чоловіків і які позитивно впливають на процес формування чоловічого суб'єкта. Жінка, на думку Ж. Руссо, занадто сексуалізована і, оскільки форма самоконтролю за допомогою розуму їй фактично не доступна, жінки вимушені протягом всього життя користуватися послугами ментора-вихователя. Функцію ментора-вихователя завжди виконує чоловік: спочатку – це батько жінки, а потім – її чоловік. Таким чином, теорія «природного» жіночого виховання Ж. Руссо являє собою концепцію наглядного виховання, головними умовами якого є: 1) домашнє виховання, обмеження контактів з зовнішнім світом і суспільством; 2) виховання жінки для материнства; 3) неперервність виховання, в процесі якого функції батька-вихователя згодом переходять до чоловіка. Отже, в теорії жіночого виховання Ж. Руссо стоїть на патріархальних позиціях. Хоча він і визнає позитивну роль

жіночої чуттєвості і піднімає питання жіночого виховання, але практично є противником жіночої емансипації [4].

Знаменно, що однією з перших в історії філософії ідеї захисту прав жінок і жіночої емансипації сформулювала жінка *Мері Уоллстонкрафт* (1759-1797) в своїй книзі «На захист прав жінок». Фактично це перший феміністський проект в історії філософської думки. В своїх обґрунтуваннях ця жінка-філософ спиралась на положення ліберальної теорії англійського філософа Дж. Локка про необхідність визнання рівних прав для всіх «повноцінних громадян». М. Уоллстонкрафт вважала, що причина несамостійного і недовершеного стану жіночої суб'єктивності полягає у відсутності можливостей освіти для жінок. Внаслідок несистематичної і неправильної освіти розумова діяльність жінок, на відміну від розумової діяльності чоловіків, обмежується рівнем хаотичних і інфантильних асоціацій, не досягнувши рівня дедукції і узагальнення. Тільки доступ до більш високих форм процесу міркування, вивчення яких доступно тільки чоловікам, може звільнити жінок від звичної відривчастої розумової діяльності і дозволить реалізувати свою раціональну автономію. Право на освіту в філософській концепції лібералізму М. Уоллстонкрафт стає найбільш важливим громадянським правом для жінок [4].

Егалітарна філософська концепція жіночої освіти М. Уоллстонкрафт принциповим чином відрізняється від філософської просвітницької концепції жіночого виховання Ж. Руссо. Хоча під освітою в обох концепціях розуміється виключно домашня освіта, проте її кінцеві завдання і способи здійснення принципово різні за критерієм жіночої автономізації і емансипації. У концепції просвітницького навчання М. Уоллстонкрафт, по-перше, принципово змінюється форма залежності жіночого суб'єкта від влади того, хто «імовірно знає» – наставника/ментора/чоловіка: якщо у Ж. Руссо вихователем є батько або чоловік (від яких жінка цілком і абсолютно залежить упродовж життя), то в М. Уоллстонкрафт наставниками виступають наймані вчителі. По друге, в концепції освіти М. Уоллстонкрафт принципово змінено її кінцеве завдання: якщо у Ж. Руссо виховання спрямоване на утвердження в жінці її «особливої», «естетичної», фактично репресивної чутливості і моральності, то в М. Уоллстонкрафт провідну роль у вихованні грає розвиток гносеологічної, логічної і філософської здатності жінки, в термінах якої здійснюється також і її морально-цивільне виховання (спрямоване на ліберальну трансформацію соціуму) [4].

Ідеологи *Французької революції* Ж. Кондорсе, Л. Лепелетьє та інші, проголосивши жінку рівною з чоловіком у всіх сферах суспільного життя, добивались і рівної освіти для молоді обох статей. У «Плані національного виховання» Лепелетьє вперше передбачено різний період початкового виховання і навчання: відповідно від 5 до 12 років – для хлопців, від 5 до 11 років – для дівчат, причому причиною такого розмежування є різні темпи дозрівання дітей різної статі [2]. Ідеї Французької революції чинили позитивний вплив і на соціалістів-утопістів 19 ст. Так *Роберт Оуен* (1771-1858) був одним з перших прихильників спільного виховання хлопчиків і дівчаток. У своїй праці «Новий погляд на суспільство, чи досліди про утворення характеру» (1814) він писав, що в умовах спільного навчання хлопчики і дівчатка «ставились один до одного як брати і сестри протягом усіх років, які вони до дванадцятирічного віку проводили в школі» [8, 428]. Запроваджуючи спільну освіту, Р. Оуен обґрунтував це тим, що жінка повинна отримувати однакову з чоловіком освіту, щоб виконувати обов'язки, як спільні з ним, так і свої особливі. Всебічна освіта жінки, на думку Р. Оуена, вкрай необхідна для звільнення її від тієї економічної і політичної залежності, в якій вона перебуває на даний час. *Ш. Фур'є* стверджував, що «лад гармонії не здійснить, як ми дурості виключення жінок зі сфери медицини і освіти, зведення їх діяльності до пошиття і горщика. Він буде знати, що природа наділяє обидві статі рівними частками здібностей до наук і мистецтв» [10, 399].

Виникнення *філософії фемінізму* в історії філософії прийнято пов'язувати з відомою книгою Симони де Бовуар «Інша стаття» (1949), в якій вона з феміністської точки зору (з точки зору дискримінації жіночого) аналізує особливості функціонування жіночого в культурі. До сучасної феміністської філософії належать такі автори як Л. Иригаре, Ю. Кристева, Е. Сиксу, Д. Батлер, Р. Брайдотти, Е. Гросс та інші. Головною у феміністських філософських концепціях є теоретизування жіночої суб'єктивності. У феміністській філософії жіночий суб'єкт визнається активним суб'єктом знання (у тому числі філософського), бажання і політичної дії [4].

Остаточно проблема права жінок на освіту була вирішена в Європі і США тільки в

60-ті роки 20 ст. в результаті студентських революцій, коли жінки закріпили своє право не тільки на вступ до університетів, але й на зміну навчальних планів з метою включення до них спеціальних курсів і дисциплін про жінок, створення нової академічної дисципліни жіночих досліджень (women's studies). Перша програма жіночих досліджень була відкрита в 1969/70 навчальному році в університеті Сан-Дієго. Вивчення жінок спочатку з'явилося у рамках традиційних академічних соціальних і гуманітарних дисциплін – в основному, в літературі, історії, філософії, соціології і психології. Викладання численних і різноманітних курсів було розпочате офіційним і неофіційним чином, в різних умовах, часто за наполяганням студентів. Перші феміністські вимоги, що пред'являються до університетів, були пов'язані з «внесенням» жінок в навчальні плани, підручники, видавничі каталоги. Також були опубліковані і почали використовуватися в навчальному процесі несправедливо забуті праці жінок, а учені стали зв'язувати теми своїх досліджень з проблемами жінок і гендера. Теза «додати жінку» в традиційні соціальні і гуманітарні дисципліни виникла з усвідомлення того факту, що жінки упродовж довгого періоду розвитку культури зазвичай виключалися з публічного дискурсу і асоціювалися з домашньою сферою, сім'єю і «жіночою роботою». Крім того, через те, що жінок рідко навчали грамоті, є дуже мало документальних джерел про життя наших праmaterів [11].

Одним із завдань розвитку програм жіночих досліджень в університетах США була жіноча освіта. Освітні установи в недавній історії США занадто багато в чому обмежували, а не посилювали позицію жінок, часто заохочували дівчаток і жінок обирати свою кар'єру в традиційно «жіночих» сферах. Школи і вчителі завжди були схильні заохочувати покірних і скромних, а не наполегливих і ініціативних учениць; у тих аудиторіях, куди студенти потрапляли після школи, жінки також досить часто грали маргінальні ролі. Освітні установи відбивають гендерну стратифікацію суспільства і культури в цілому, демонструючи на своєму прикладі нерівний статус жінок і чоловіків і формуючи феномен так званого «прихованого навчального плану», що базується на принципах гендерної нерівності [11].

Американські дослідники, починаючи з 1970-х років, стали виявляти наявність сексизму в підручниках і в лексиці викладання матеріалу. Стереотипне зображення чоловіків як активних і успішних, а жінок як невидимок або маргінальних, пасивних і залежних продовжує відтворюватися в навчальних матеріалах і спеціалізованих джерелах. Внаслідок такої неадекватної репрезентації жінок, по-перше, учні можуть непомітно для самих себе дійти висновку, що саме чоловіки є стандартом і саме вони грають найбільш значущу роль в суспільстві і культурі. По-друге, тим самим обмежуються знання учнів про те, який вклад внесли жінки в культуру, а також про ті сфери суспільства, які за традицією вважаються жіночими. По-третє, на індивідуальному рівні стереотипи, що містяться в освітніх програмах, більшою мірою заохочують на досягнення чоловіків, тоді як жінки вивчають моделі поведінки, що у меншій мірі співвідносяться з лідерством і управлінням. На подолання цієї асиметрії і були спрямовані жіночі дослідження, які згодом дали поштовх до започаткування гендерних досліджень. Цей новий вид досліджень набув значної популярності в усьому світі і продовжує розвиватися [11].

Таким чином, на основі проведеного аналізу є підстави констатувати, що в суспільній свідомості соціальна нерівність статей по-різному оцінювалась в різні історичні епохи. Спочатку ця гендерна асиметрія пояснювалась «божественною» або «природною» перевагою чоловічого суб'єкта. Згодом нерівноправне положення жінок, порівняно з чоловіками, асоціювали з їх обмеженими інтелектуальними здібностями, нерациональним сприйняттям дійсності. Але з плином часу прогресивні мислителі, громадські діячі, педагоги все частіше висловлювали ідеї соціальної рівності статей, надання рівних громадянських прав жінкам і чоловікам, повноцінного включення жінок в освітній простір. З'явилися теорії, основною метою яких було визнання жіночої раціональності, автономності. Цей історичний поступ філософської думки призвів до започаткування сучасних гендерних досліджень, метою яких є подолання соціальної нерівності статей, створення суспільства з рівними для кожної особистості можливостями до самореалізації.

Література:

1. Аристотель. Сочинения в 4-х томах. / Аристотель. – Т 4. – М. : Мысль, 1984. – 832 с.

2. Джуринский А. Н. История зарубежной педагогики : Учебное пособие / А. Н. Джуринский. – М. : ФОРУМ ; ИНФРА-М, 1998. – 272 с.

3. Дорофей Ю. О. Гендерные стереотипы в античности / Ю. О. Дорофей // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия : «Философия. Культурология. Политология. Социология». – Том 22 (61). – 2009. – № 2. – С. 105-112.

4. Жеребкин С. В. Гендерная проблематика в философии / С. В. Жеребкин // Введение в гендерные исследования. – Ч. I : Учебное пособие / Под ред. И. А. Жеребкиной. – Харьков : ХЦГИ ; СПб. : Алетейя, 2001. – 708 с.

5. Латышина Д. И. История педагогики (История образования и педагогической мысли) : Учеб. пособие / Д. И. Латышина // – М. : Гардарики, 2005. – 603 с.

6. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник / М. В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.

7. Платон. Пир / Платон // Сочинения в трех томах. – Том 2. – М. : Мысль, 1970. – С. 95-156.

8. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики : Учеб. пособие / А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1981. – 528 с.

9. Руссо Жан-Жак. Эмиль или О воспитании / Жан-Жак Руссо // Избранные сочинения. – Том 1. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1961. – С. 98.

10. Фурье Ш. Новый хозяйственный и социальный мир или открытие способа привлекательного и природообразного труда / Ш. Фурье // Изб. соч. в 4-х томах. – Т. 3. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 600 с.

11. Ярская-Смирнова Е. Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе // Введение в гендерные исследования. – Ч. I : Учебное пособие / Под ред. И. А. Жеребкиной – Харьков : ХЦГИ, 2001 ; СПб. : Алетейя, 2001. – 708 с.

В статье проанализированы взгляды философов разных эпох относительно возможности развития интеллектуальных способностей женщин и женского образования. Рассматриваются этапы включения женского субъекта в образовательное пространство.

Ключевые слова: гендер, образовательное пространство, женское образование.